

A REFORMÁCIÓ EMLÉKEZETE
A KORA ÚJKORI MAGYARORSZÁGON

Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században

A ReBaKucs tudományos konferenciája
Debrecen, 2017. május 18–20.

MEMKUT
Magyar Emlékezethelyek Kutatócsoport

DE BTK MAGYAR IRODALOM-
ÉS KULTURATUDOMÁNYI INTÉZET

REFORMÁCIÓ500
EMLÉKBIZOTTSÁG

DEBRECEN
2023 ← ↻ ↑ ↗
EURÓPA KULTURÁLIS
FŐVÁROSA

TISZANTLI REFORMÁTUS
EGHÁZKERÜLET

A programfüzetet összeállította:
Imre Mihály, a konferencia Szervezőbizottságának elnöke
Fazakas Gergely Tamás, tudományos titkár
Szárász Orsolya, szervezőtitkár

Készült a Debreceni Egyetem sokszorosító üzemében 2017-ben

A KONFERENCIA RENDEZŐI ÉS TÁMOGATÓI

Debreceni Egyetem BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet
(Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhely és a Magyar
Emlékezhelyek Kutatócsoport – NKFIH/OTKA támogatással),
Debreceni Egyetem BTK Irodalomtudományok Doktori Iskola,
Tiszántúli Református Egyházkerület,
Debreceni Református Kollégium,
Debrecen Megyei Jogú Város,
a Magyarországi Evangélikus Egyház Reformációi Emlékbizottsága,
MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztály,
együttműködve a tudományegyetemek régi magyar irodalom tanszékeivel,
Reformáció Emlékbizottság,
Refo 500 – Refo RC nemzetközi konzorcium,
Országos Széchényi Könyvtár

A KONFERENCIA HELYSZÍNEI

2017. május 18–19.

Debreceni Egyetem, II. em. Aula (4032 Debrecen, Egyetem tér 1.)

2017. május 20.

Debreceni Református Kollégium Díszterme (4026 Debrecen, Kálvin tér 16.)

REGISZTRÁCIÓ

2017. május 18-án 12.00 órától 13.30-ig, majd az ülészakok közti szünetek-
ben a Debreceni Egyetem Aulája előtt

2017. május 19-én 8.30-tól 17.30-ig az ülészakok közti szünetekben
a Debreceni Egyetem Aulája előtt

2017. május 20-án 8.30-tól 9.00-ig, majd 10.30-tól 11.00-ig
a Debreceni Református Kollégium Díszterme előtt

MEMOIRE

EMLÉKEZET

„Nő, két arccal, fekete öltözékben. Jobbjában tollat, baljában pedig könyvet tartson. Az emlékezet a természet különleges adománya. Mivel nagy megfontoltsággal és az okosság fonalát követve minden megtörtént dolgot felölel maga körül, hogy azokat az eljövendőkből figyelembe vehesse, ezért két arccal ábrázoljuk. A könyv és a toll azt mutatják, hogy mint mondani szokás, az emlékezet a használattal tökéletesedik, s használata leginkább az olvasásban vagy az írásban áll.”

Cesare Ripa, *Iconologia*, [ford., a jegyzeteket és az utószót írta Sajó Tamás], Bp., Magyar Képzőművészeti Főiskola – Balassi, 1997, 379.

A KONFERENCIA PROGRAMJA

2017. május 18. (csütörtök)

Helyszín: Debreceni Egyetem, II. emelet, Aula

13.30 MEGNYITÓ

Elnök: Bitskey István

SZILVÁSSY ZOLTÁN

a Debreceni Egyetem rektora

HAFENSCHER KÁROLY

Magyarország Kormánya Reformáció Emlékbizottságának
miniszteri biztosa

PAPP LÁSZLÓ

Debrecen polgármestere

GYŐRI L. JÁNOS

a Református Művelődés- és Iskolatörténeti Kutatóintézet
(Tiszántúli Református Egyházkerület) igazgatója

14.00 A Klaniczay-díj átadása

14.30 Szünet

14.50 ELSŐ ÜLÉS

Elnök: Kecskeméti Gábor

14.50 P. Vásárhelyi Judit: *A reformáció százéves évfordulója
a heidelbergi egyetemen*

15.10 Imre Mihály: *Protestáns-katolikus polémia az 1617-es
centenáriumról, a magyar recepció jelei*

15.30 Szabó András: *1617 – a reformáció századik évfordulója
Magyarországon*

15.50 Vita

16.20 Szünet

16.40 MÁSODIK ÜLÉS

Elnök: Szabó András

- 16.40 Heltai János: *A mennyei tudomány tiszta világos folyamja (Egyház- és reformációtörténeti reflexiók az 1616–1619-es évek vitáirataiban és prédikációiban)*
- 17.00 Fazakas Gergely: „*Post tenebras lux*” – *A tudatlanság homályának és a reformáció világosságának nyelvi hagyománya a 16–18. században*
- 17.20 Bitskey István: *Vita a reformáció évfordulójáról 1717-ben*
- 17.40 Csepregi Zoltán: *Reformációs évfordulók német és magyar földön: 1717 és 1730*
- 18.00 Vita
- 19.30 Fogadás a helyszínen, a III. emeleti kerengőn
(a fogadást adja: a Debreceni Egyetem rektora)

SYMBOLVM

Catholica Constantia & Hereticæ mutabilitatis

2017. május 19. (péntek)
Helyszín: Debreceni Egyetem, II. emelet, Aula

9.00 HARMADIK ÜLÉS

Elnök: Ittész Gábor

- 9.00 Verók Attila: *Luther és Honterus emlékezete az erdélyi századoknál a kora újkorban*
- 9.20 Ósz Sándor Előd: *Luther-könyvek Erdélyben*
- 9.40 Guitman Barnabás: *A Sáros vármegyei reformáció protestáns emlékezetének rétegei*
- 10.00 Vita
- 10.30 Szünet

10.50 NEGYEDIK ÜLÉS

Elnök: Szelestei Nagy László

- 10.50 Petneházi Gábor: *Szaftos történetek. Luther egyik exempluma a magyar kézíratos hagyományban*
- 11.10 Papp Ingrid: *Lutheránus prédikátorok és a sérthetetlen szent könyv*
- 11.30 Vita
- 11.50–13.45 Ebédszünet

„De mikor az Kegielmes Istennek tecczet hogy az setetsegből az világossagot Luter Marton által előszer 1517. eztendöben Német országban ki nilatkoztatna, vgian azon io tetccese szerint az ü eleue rendeltetet decretomabol az Euan-geliomnak világossagat az mi nemzetünkreis ki arasztotta ennek előtte vgi mint hatuan eztendöuel. Iollehet hogy az derek tudomannak nem minden agait es cikkelit ecczersmind arasztota ki, hanem az mint szokot lenni egi előszer csak valami sengeiet fundamentomul nylatkoztatta ki az mi nemzetünkben mipep-pen egieb országokbannis. Melire akkorbeli üdöben bizonios tudos szemelieket rendelt az mi orszagunknak bizonios rezeiben”.

Gönci György előszava = *Az Mi Uronc Iesus Christusnac Uy testamentoma*, ford. Félegyházi Tamás, Debrecen, Hoffhalter, 1586 (RMNy 584), *2v.

13.45 ÖTÖDIK ÜLÉS

Elnök: Bartók István

- 13.45 Knapp Éva: *Arbor haereseon*
- 14.05 Balázs József: *A katolikus és protestáns felekezeti vita a 16. századi iszlámellenes irodalomban*
- 14.20 Lázár István Dávid: *Az 1584-es Nagyváradi Hitvita*
- 14.40 Vita
- 15.15 Szünet

15.35 HATODIK ÜLÉS

Elnök: Balázs Mihály

- 15.35 Báthory Orsolya: *Pázmány Péter Peniculus Papporuma*
- 15.55 Ajkay Alinka: „*Calvinus megvallja*” Pázmány *Institutio-értelmezése*
- 16.15 Oláh Róbert: „*Kalauznak calumnia minden dolga*”: *Pósházi János válasza Pázmány Péternek a reformáció kezdetéről*
- 16.35 Hargittay Emil: *Nem felelnek a Kalauzra? A Pázmány halála utáni Kalauz-bírálatokról*
- 16.55 Vita
- 17.30 Szünet
- 18.00 Kamarakonzert a helyszínen
(A Debreceni Református Kollégium Kántusa)
- 19.00 Fogadás a helyszínen, a III. emeleti kerengőn
(a fogadást adja: Debrecen polgármestere)

SECULARE JUBILÆUM MELOS
SYMPHONIÆ EPIMETRO EXORNATUM,
11. NOV. M. DC. XVII.

DISCANT.

TENOR.

O Deus Trinune, Pater Jehova
Christe cælestis suboles parētis
Finis expers principiiq; cuncti
Christe Jehova.

O Deus Trinune, Pater Jehova
Christe cælestis suboles parētis
Finis expers principiiq; cuncti
Christe Jehova.

ALTUS.

BASSUS.

O Deus Trinune, Pater Jehova
Christe cælestis suboles parētis
Finis expers principiiq; cuncti
Christe Jehova.

O Deus Trinune, Pater Jehova
Christe cælestis suboles parētis
Finis expers principiiq; cuncti
Christe Jehova.

A 2

Spiri-

2017. május 20. (szombat)
Helyszín: Debreceni Református Kollégium, Díszterem

9.00 Bölcskei Gusztáv, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora: Köszöntő – Gondolatok az 1567-es debreceni zsinat jelentőségéről a 450. évfordulón

9.20 HETEDIK ÜLÉS

Elnök: Bölcskei Gusztáv

9.20 H. Hubert Gabriella: *A reformáció gyülekezeti énekeinek emlékezete a 16–18. századi énekeskönyvi kánonban*

9.40 Nagy Levente: *Agyagfalvi Sándor Gergely énekeskönyve és a román reformáció*

10.00 Kovács Sándor: *Dávid Ferenc, a felejtés és emlékezet között*

10.20 Vita

11.00 *Protestáns üzenetek* – Időszakos kiállítás megnyitója
a Kollégium Oratórium termében:
G. Szabó Botond, gyűjteményigazgató

Az időszakos kiállítás közös megtekintése a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában
(Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények)

12.15–14.00 Ebédszünet

„És jóllehet bizonyos az, hogy nem tetszett ő neki [Servetusnak] az Háromság felől való tudomány, amely ellen midőn annál, amint illik vala bátrabban szollana s írna, Genévában elevenen megégettette Kálvinus; mindazonáltal, ha az ő Krisztusról s Sz. Lélekről való írásai szorgalmasan megolvastatnak, öszve vettetnek a Kalvinustól íratott keresztényi tanítással, talán inkább ítéltetik Kálvinus unitáriusnak vagy legalább áriánusnak mint Servetus; jóllehet Servetus Hoffmanustól s másoktól Unitáriusok pátriárkájának tartatik.”

Agh István, *Az Isten eklesiajanak a világ teremtésétől fogva ez utolsó üdökig lött sokféle változásairól írott história...*, 1765, Erdélyi Múzeum Kézirattára, Kolozsvár, Mss. 459, 310v. (Idézi: Kovács Sándor, *Adalékok a Szervét-irodalom, -ikonográfia és -kultusz történetéhez*, *Keresztény Magvető*, 109(2003)/3–4, 191.)

14.00 NYOLCADIK ÜLÉS

Elnök: Heltai János

- 14.00 Magyar Balázs Dávid: *Kálvin János (és Luther Márton?) házassági és családi életre vonatkozó elgondolásainak recepciója*
Tarpai Szilágyi András Könyvecske a házasság és válás keresztyéni módjáról (1667) című művében
- 14.20 Tóth Zsombor: *Hosszú reformáció és kálvinista „hagiográfia”:
Kálvin János latin nyelvű életrajzának 18. századi ismeretlen magyar fordítása*
- 14.40 Vita
- 15.00 Szünet

15.20 KILENCEDIK ÜLÉS

Elnök: Imre Mihály

- 15.20 Csorba Dávid: *A reformáció 1717-es ünnepe Patakon*
- 15.40 Tóth Gergely: *Historia querelarum. Sérelmekből összeálló egyháztörténet Okolicsányi Pál Historia diplomatica című munkájában*
- 16.00 Szabadi István: *Sinai Miklós reformációképe*
- 16.20 Vita
- 16.50 Zárszó és rövid tájékoztató a jövő évi kolozsvári Rebakucsról
- 17.30 Záró fogadás a helyszínen
(a fogadást adja: a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora)

„Azért, azt olvasom Luther-felől; hogy, nem mindenestül természet folyása-szerént születet, hanem Ördög bagzot Lidércz-módygára az Annnyával. Ezt újomból nem szoptam: hanem, Tiz, vagy töb, Fő tudós embereket nevezhetek; kik-közzül némellyek, még élteben Luther-nek, ezt szemére hánták.”

Pázmány Péter, *Kalauz*, Pozsony, [typ. Societatis Jesu],
1637 (RMNy 1697), 200.

„Kezdödvén a' Réformátzió Helvétziában, 1516-dik Eszt-ben, Zvinglius által, Német-Országban nagyobb erőben 1517-dik Esztendőben; Luthérus által, Frantzia-Országban Jákóbus Fáber Stapulensis által, tsak hamar bé-hatott az Magyar-Országba és Erdélybe-is: úgy-hogy, sokan le-mondának a' Római Ekklesiának Rend-tartásairól és sok-féle Tzérémoniaírók. Kik ellen azon Ekklesiának szokása szerint akkor mindjárt ilyen tüzes sententziát íranak: Mindnyájan a' Lutheránusok az Országból ki-irtassanak, és akár-holott taláttassanak, nem tsak az Ekklesiái, hanem a' külső Személyjek által-is meg-fogattassanak szabadosan, és meg-égetessenek. (...)

Meg-lévén Erdélyben-is az Hasonlás, és a' Vallásra nézve a' részekre szakadás, egy értelemre nem lehetvén az Embereket vezérteni. Ugy-is a' menyiben lehetett külsőképen Egyességet tartottak, hogy az Haza-is inkább meg-maradhatna. Ennek pedig Fundamentomát helyeztették, Elsőben: a' Mutua Tollerantiában; hogy egymást el-szenvednék, és mindenik a' melly Vallást akarná, azt követné, annak Tzérémoniaívaival és Rend-tartásaival 's Tanitoivaival; Isten' Dolga lévén, a' Lelki-esméreten való Uralkodás; a' kinek ajándéka, az Hit. Melly végezést tették 1557-dik Eszt-ben, a' Tordai Ország-Gyűlésen. Másodsor: Hogy a' Részekre hasadás meg-lévén a' Vallás' dolgában: mindenik különös Vallás' formáját követő Résznek; különös Superintendense, Püspökje légyen; a' ki által igazgattassék, és a' ki arra gondot viseljen. Maga a' dolog meg-volt a' Réformátziótól fogva; de Törvénybe Magyar-Országban későbbre iratott, úgy-mint 1608-dik Eszt-ben. (...) Erdélyben pedig erről hamarab tettenek rendelést a' Fejedelem' tetszéséből, úgy-mint 1564-dik Esztendőben. A' melly időtől fogva a' Réformátia Apostoli Sz. Vallásnak különös Püspökjeik vóltanak, a' kik igazgatták a' több Egyházi-Szolgákkal együtt, az Ekklesiákat, 's azokban elő-forduló nehézségeket.”

Bod Péter, *Smirmai Szent Polikárpus, Avagy ... Erdélyi réformátus püspököknek historiájok...*, [Nagyenyed], [Kiss], [1766], S2r-S3v.

AZ ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

Címlap és 4. lap

Memoire = Cesare Ripa, *Iconologie, ou Explication nouvelle de plusieurs images, emblemes, et autres figures hyeroglyphiques...*, Paris, chez Mathieu Guillemot, 1644, 107.

4. lap

Luther-rózsa, amelyet Luther az 1520-as évektől használt írásaiban.
Derkai György, *Az örök életnek uttya... Mellyet Deákül megmagyarázott...*
P. Sucquet Antal... , Nagyszombat, Akadémiai, 1678 (RMK I, 1226), 32.
Kálvin-szív 1547-ből.

6. lap

Adam Contzen, *Iubilum iubilorum iubilaeum euangelicum et piae lacrymae omnium Romano-catholicorum*, Moguntiae, typis & sumptibus Ioannis Albini, 1618, címlap verso.

7. lap

Martin Luther és Philipp Melanchton. Jan Diricks van Campen metszete, 1617 körül (Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, Porträtsammlung, Inventar-Nr. PORT_00005117_01).

9. lap

Seculare iubilaeum melos, [s. l.], [s. n.], [1617], 3.

12. lap

Az keresztyeni religiora es igaz hitre valo tanitas, mellyet deakül irt Calvinus Janos ... mostan pedig az magyar nemzetnek isteni igassagban való épületire magyar nyelvre fordított Mohnar Albert, Hanau, Aubry, Shleich, 1624 (RMNy 1308), címlap.

16. lap

Unsere von Gottes gnaden Philipsen, Hertzogen zu Stettin Pommern, der Cassuben un(d) Wenden ... Bevehl unnd Ordnung, welcher gestalt in unsern Fürstenthümen unnd Landen, das Christliche Evangelische Jubilaeum sol gehalten, unnd begangen werden, Alten Stettin, Reichard, 1617, címlap.

5., 8. és 11. lap

A pozsonyi Zerweg-nyomda nyomdadásze

